

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

О. М. Гіржева, к.е.н., викладач, Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка

У статті розкрито основні положення сутності галузевої структури виробництва у сільському господарстві. Обґрунтовано основні напрями підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва шляхом формування раціональної галузевої структури виробництва. Окреслено основні методологічні проблеми та дискусійні положення формування наукових підходів до визначення раціональної галузевої структури сільськогосподарських підприємств та управління нею, а також обґрунтовані доцільні шляхи їх вирішення та усунення.

Ключові слова: сільське господарство, аграрний ринок, галузева структура виробництва.

Постановка проблеми. Одна з особливостей діяльності сучасних сільськогосподарських підприємств – це кількісна і якісна недосконалість галузевої структури виробництва в них, що спричинює випуск неконкурентоспроможної продукції.

Означена проблема особливо актуальна в умовах зростання конкуренції на аграрному ринку, що ускладнює процес реалізації продукції для місцевого виробника та, відповідно, погіршує його фінансове становище. Тому важливого значення набуває розробка теоретичних засад удосконалення організаційно-виробничого механізму функціонування сільськогосподарських підприємств і практичних пропозицій щодо оптимізації галузевої структури виробництва з урахуванням комплексу економічних, соціальних та природно-екологічних факторів.

Аналіз останніх досліджень: Розв'язанню проблем удосконалення галузевої структури та спеціалізації сільськогосподарських підприємств присвячено низку праць економістів-аграрників – В.Я. Амбросова, В.Г. Андрійчука, І.Ф. Баланюка, Т.Л. Басюка, О.А. Біттера, Н. П. Борисенка, Д. Ф. Вермеля, Л. М. Зальцмана, В.В. Зіновчука, П.К. Канінського, М.Й. Маліка, В. Я. Месель-Веселяка, В.М. Нелепа, П.Т. Саблука, В.І. Ткачука, А. О. Шепіцена, В.В. Юрчишина та ін.

и: Метою даної статті є розкриття основних теоретико-методологічних аспектів удосконалення галузевої структури у сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основного матеріалу: Кожне аграрне підприємство, яке виходить на ринок, прагне отримувати найвищий результат від своєї діяльності, звичайно, у вигляді прибутку і визнання. Для цього потрібно не лише вміло керувати ним, але й бути здатним врахувати більшість ризиків, передбачити та спрямувати діяльність у правильному напрямку.

У результаті реформування на селі відбулися зміни соціально-економічних умов функціонування сільськогосподарських підприємств та їх внутрішньої структури. Основою налагодження сталого розвитку ефективного й рентабельного функціонування цих організаційно-правових структур є фактори, пов'язані з виробничим процесом. Виробництво є

ядром фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва шляхом удосконалення його структури пов'язане із необхідністю забезпечення продовольчої безпеки регіону та його економічного розвитку.

Галузева структура виробництва – складне багатоаспектне явище, яке являє собою організаційно-виробничу основу функціонування та розвитку сільськогосподарських підприємств.

Галузева структура сільськогосподарських підприємств є складним і багатоплановим явищем. Формування і зміна галузевої структури як закономірний процес розвитку суспільного поділу праці визначаються сукупністю дії найрізноманітніших факторів, а також особливостями економічної системи виробництва. Галузева структура сільського господарства у цілому і окремих сільськогосподарських підприємств, закономірності її формування й шляхи удосконалення відносяться до числа найважливіших предметних сфер досліджень аграрної економічної науки. Вивчення галузевих структур сільськогосподарських підприємств показує, що ефективність виробництва сільськогосподарської продукції, галузі і підприємства у цілому в значній мірі залежать від складу і співвідношення галузей. Визначення пропорцій найбільш ефективного поєднання галузей у господарствах найважливіша проблема побудови і ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств.

Кожне аграрне підприємство, крім вузькоспеціалізованих, розвиває кілька галузей, які знаходяться у певному співвідношенні (поєднанні). Залежно від економічної ролі, яку відіграють галузі в економіці підприємства, їх поділяють на головні, додаткові й підсобні. До головних відносять галузі, які формують виробничий напрям підприємства, його спеціалізацію.

Вся діяльність підприємства спрямовується, насамперед, на створення необхідних умов для успішного розвитку саме цих провідних галузей, оскільки від рівня ефективності їх функціонування залежить загальний економічний стан господарства. Водночас кожне підприємство

розвиває додаткові галузі, які мають, як правило, товарне значення. Основна їх функція полягає в тому, щоб підвищити доходність підприємства, створити необхідні умови для успішного розвитку головної галузі (галузей спеціалізації), забезпечити найповніше використання матеріальних ресурсів і робочої сили, пом'якшити сезонність виробництва. Наприклад, в умовах Лісостепу в підприємствах зерно-буяково-молочного напрямку додатковими галузями можуть бути садівництво або овочівництво, м'ясне скотарство.

З метою самозабезпечення певними видами сільськогосподарської продукції аграрні підприємства зазвичай розвивають підсобні сільськогосподарські галузі, що мають незначне товарне значення (наприклад, свинарство — для забезпечення працівників господарства приплодом і громадське харчування свининою, птахівництво — для задоволення потреб громадського харчування тощо) або зовсім його не мають. Підсобні галузі можуть бути представлені несільськогосподарськими виробництвами, наприклад місцевими промислами, виробництвом будівельних матеріалів тощо. Вони можуть мати товарне значення і розвиватися з метою раціонального використання трудових та інших ресурсів, одержання додаткового доходу, а також для самозабезпечення підприємств.

Підприємства також розвивають промислові виробництва з переробки сільськогосподарської продукції. Ці галузі нерідко стають провідними в таких господарствах, завдяки чому останні набувають статусу агропромислових підприємств або агрофірм.

Світовий досвід переконливо доводить, що галузева структура виробництва має виключно важливе значення для підвищення продуктивності праці та в цілому економічної ефективності виробництва.

Формування і зміна галузевої структури як закономірний процес розвитку суспільного поділу праці визначаються сукупністю дії найрізноманітніших факторів, а також особливостями економічної системи виробництва. Галузева структура сільського господарства у цілому і окремих сільськогосподарських підприємств, закономірності її формування й шляхи удосконалення відносяться до числа найважливіших проблем аграрної економічної науки. Вивчення галузевих структур сільськогосподарських підприємств показує, що ефективність виробництва сільськогосподарської продукції, галузі і підприємства у цілому в значній мірі залежать від складу і співвідношення галузей. Визначення найбільш ефективного поєднання галузей — найважливіша проблема побудови і ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств.

Ринкові трансформації в аграрному секторі економіки України супроводжуються негативними

тенденціями: різко скорочується обсяги виробництва продукції, залишається низькою ефективність сільського господарства. За роки ринкових трансформацій у сільському господарстві України посилилася структурна і технологічна розбалансованість виробництва. Незважаючи на деякі позитивні зрушення в останні роки структура сільськогосподарських підприємств залишається деформованою і занадто інертною.

Відбувається різке скорочення обсягів виробництва продукції тваринництва і зниження її питомої ваги у структурі валової і товарної продукції сільського господарства. При цьому слід підкреслити, що одночасно майже ліквідовані як ведучі галузі — молочне і м'ясне скотарство, свинарство, птахівництво, вівчарство. Витіснення традиційних галузей призвело до зменшення обсягів продукції вітчизняного виробництва на продовольчому ринку, особливо тваринницької продукції. Це у свою чергу стало причиною зростання цін, падіння споживчого попиту населення та різкого зменшення споживання продуктів харчування, а також збільшення імпорту продукції, що становить загрозу національній продовольчій безпеці країни. Такий напрямок формування галузевої структури сільськогосподарських підприємств обумовлює обмеженість виробництва, низьку конкурентоздатність та ефективність.

Біологічні і природно-кліматичні особливості сільського господарства не дозволяють вузько спеціалізувати виробництво продукції і обумовлюють поєднання часткового поділу двох комплексних галузей — рослинництва та тваринництва.

Економічне значення раціонального поєднання галузей і виробництва тієї чи іншої продукції полягає в тому, що воно створює умови для більш ефективного використання головного засобу виробництва — землі. Збільшення на цій основі кількості і поліпшення якості продукції рослинництва і тваринництва є головним завданням сільського господарства. А комбінація факторів виробництва однієї і тієї ж кількості продукції залежить тільки від їх відносних цін і не залежить від технічного процесу, оскільки останній збільшує граничну ефективність факторів виробництва в однаковій мірі.

Структури виробництва сільськогосподарських підприємств виражає співвідношення за питомою вагою головних, додаткових і підсобних галузей. При цьому головні галузі повинні бути оптимальними за розмірами, додаткові не нижче мінімально допустимих, що забезпечує ведення виробництва із застосуванням прогресивної технології, сучасної техніки і раціональної організації праці.

Формування галузевої структури сільськогосподарських підприємств відбувається під впливом багатьох умов і факторів. Одна з особ-

ливостей діяльності сучасних сільськогосподарських підприємств – це кількісна і якісна недосконалість галузевої структури виробництва в них, що спричинює випуск неконкурентоспроможної продукції.

Означена проблема особливо актуальна в умовах зростання конкуренції на аграрному ринку, що ускладнює процес реалізації продукції для місцевого виробника та, відповідно, погіршує його фінансове становище. Тому важливого значення набуває розробка теоретичних засад удосконалення організаційно-виробничого механізму функціонування сільськогосподарських підприємств і практичних пропозицій щодо оптимізації галузевої структури виробництва з урахуванням комплексу економічних, соціальних та природно-екологічних факторів.

На формування та оптимізацію рівня спеціалізації сільськогосподарських підприємств впливає сукупність факторів: природно-ресурсний потенціал; кліматичні умови місцевості; ступінь розвитку механізації та автоматизації виробництва та деякі інші елементи системи.

Механізм удосконалення галузевої структури виробництва, складається із трьох системуючих елементів, які формують організаційно-методичну базу оптимізаційного процесу, та охоплює три основні напрями:

- оптимізацію за економічним чинником;
- оптимізацію за соціальним;
- оптимізацію за екологічним чинником.

У процесі системного вдосконалення галузевої структури виробництва в сільськогосподарських підприємствах визначено принципи дії цього механізму: оптимальності; традиційності; цілеспрямованості; економності; стратегічності; комплексності управління.

Оптимізація за економічним чинником являє собою впровадження найбільш прибуткових виробництв та раціонального співвідношення між тваринництвом і рослинництвом з метою самозабезпечення необхідними кормами та органічними добривами. Економічна оптимальність галузевої структури виробництва включає наступні складові:

- підвищення конкурентоспроможності продукції;
- підвищення ресурсовіддачі виробничого процесу;
- зростання рентабельності виробництва;
- підвищення фінансової стійкості господарства.

Оптимізація за соціальним чинником реалізується на основі забезпечення потреб населення. Соціальна безпека галузевої структури виробництва включає:

- забезпечення продовольчої безпеки країни;
- підвищення зайнятості шляхом створення нових робочих місць в аграрних підприємствах.

Оптимізація за екологічним чинником здійснюється для збереження й охорони навколишнього середовища. Екологічна безпека галузевої структури виробництва включає :

- дослідження рівня інтенсивності використання земель;
- відновлення еродованих і деградованих земель;
- запобігання забрудненню навколишнього середовища;
- відтворення природно-ресурсного потенціалу.

Раціональна реалізація оптимізаційної моделі залежить від комплексу організаційно-управлінських чинників, які забезпечать процес удосконалення галузевої структури виробництва на сільськогосподарських підприємствах.

Висновки: Отже, з метою створення умов для сталого розвитку сільськогосподарських підприємств, покращення економічних показників їх функціонування, необхідно вдосконалювати галузеву структуру виробництва шляхом її оптимізації за допомогою розв'язання економіко-математичної задачі, що враховує економічні, соціальні й екологічні фактори та обмеження. У результаті визначається оптимальне поєднання різних видів продукції, що передбачається виробляти в сільськогосподарських підприємствах для налагодження їх прибуткового функціонування та сталого соціально-економічного розвитку сільської території.

Список використаної літератури:

1. Довганюк О.І. Основи системного вдосконалення галузевої структури виробництва в сільськогосподарських підприємствах / О.І.Довганюк // Економіка: проблеми теорії та практики. – Вип. 231: В 9 т. – Т. VII. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. – С. 1223-1232.
2. Довганюк О.І. Організаційно-економічний механізм оптимізації галузевої структури виробництва у сільськогосподарських підприємствах / О.І.Довганюк // Інноваційна економіка. – 2007. – № 5. – С. 19-22.
3. Токар А. В., Непран А. В. Интенсификация и эффективность сельскохозяйственного производства / А.В.Токар, А.В.Непран // Вісник ХНАУ. Сер. „Економіка АПК і природокористування“. – 2008. – № 3. – С. 215–224.
4. Хижняк В.М Проблеми ефективної діяльності сільськогосподарських підприємств/ В.М.Хижняк // Вісник ЗНУ. Серія:Економічні науки. – Запоріжжя: ЗНУ 2011. - № 1(9). – С. 169-173.
5. Хижняк В.М. Оптимізація галузевої структури для сільськогосподарських підприємств / В.М.Хижняк // Матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції «Трансформаційні процеси в економіці держави та регіонів» (18-19 жовтня 2012 р.). – Запоріжжя: Запоріжський національний уні-

Гиржева А.Н. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ОТРАСЛЕВОЙ СТРУКТУРЫ ПРОИЗВОДСТВА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье раскрыты основные положения сущности отраслевой структуры производства в сельском хозяйстве. Обоснованы основные направления повышения эффективности сельскохозяйственного производства путем формирования рациональной отраслевой структуры производства. Определены основные методологические проблемы и дискуссионные положения формирования научных подходов к определению рациональной отраслевой структуры сельскохозяйственных предприятий и управления ею, а также обоснованные целесообразные пути их решения и устранения.

Ключевые слова: сельское хозяйство, аграрный рынок, отраслевая структура производства.

Girzheva O.M. THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF IMPROVEMENT SECTORAL STRUCTURE OF FARM

The article reveals the essence of the main provisions of the sectoral structure of production in agriculture. The basic directions of increase of efficiency of agricultural production through the formation of rational industrial structure. The basic methodological problems and controversial provisions forming scientific approaches to determine a rational sectoral structure of agricultural enterprises and management and sound feasible solutions and elimination.

Keywords: agriculture, agrarian market, sectoral structure of production.

Дата надходження до редакції: 19.04.2015 р.

Рецензент: д.е.н., професор Красноручський О.О.

УДК [631.15:330.31]:339.1

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Ю. О. Зайцев, к.е.н., доцент, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Досліджено динаміку відтворення щодо форм господарювання в аграрному виробництві. Продемонстровано необхідність принципової корекції аграрної політики держави на основі результатів осмислення процесу та результатів трансформацій в аграрному секторі економіки України. Розглянуто об'єктивні передумови, тенденції та перспективи підвищення концентрації виробничого капіталу суб'єктами аграрного виробництва. Систематизовані імперативи розробки та імплементації стратегій розвитку суб'єктів аграрного сектору національної економіки.

Ключові слова: економіка, розвиток аграрне виробництво

Постановка проблеми. Досвід свідчить, що суспільно-економічні та політичні трансформації супроводжуються гострими кризовими явищами, загостренням політичної й соціально-економічної ситуації, що викликає необхідність глибокого їхнього вивчення. Слід зазначити, що ринкові трансформації в аграрному секторі мали руйнівні наслідки. Уже в 1999 р. спад сільськогосподарського виробництва досяг критичної риси: обсяг виробництва валової продукції знизився у всіх категоріях господарств у два рази, а в сільськогосподарських підприємствах – в 3,5 рази. Абсолютні значення обсягів виробництва валової продукції в останні 2011-2013 роки, не дивлячись на певні позитивні тенденції, все ще не досягли рівня навіть 1990 р. У 2013 р. обсяг валової продукції сільськогосподарства все ще на 29 млрд. грн у постійних цінах 2010 року менший за обсяг 1990 р. [1]. Не спостерігалось особливо позитивних зрушень у розвитку АПК в подальші періоди. [1, 2].

Спад аграрного виробництва супроводжувався небажаними структурними зрушеннями. Якщо в 1990 р. на частку сільськогосподарських

підприємств доводилося 68,4 % загального обсягу виробництва валової продукції сільського господарства, то в 2012 р. – тільки 50,7 % [2, С. 37], і це за умови зміни у методології статистичних розрахунків, а саме включення до категорії підприємств більш широкого, ніж у 1990 р., кола суб'єктів економічних відносин, та застосування методів збору інформації про обсяги виробництва у господарствах населення, які, м'яко кажучи, викликають певні сумніви.

Істотні деформації мали місце й у галузевій структурі. Більшою мірою спад виробництва торкнувся галузей тваринництва: обсяг валової продукції за період 1990-2013 рр. знизився у всіх категоріях господарств у майже два рази, у тому числі в сільськогосподарських підприємствах – в 2,5 рази. В 1990 р. питома вага валової продукції тваринництва в загальному обсязі валової продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств становила 48,5 %, а в 2013 р. – лише 30,5 %, у сільськогосподарських підприємствах, відповідно, — 40,7 та 24,7 % [1, С. 5].

Вказані структурні зрушення на фоні те-